Paar märkust Peep Nemvaltsi kirjutise "Keeleteaduse teaduskeelest" kohta

Mati Erelt
Tartu Ülikool

Artiklis "Keeleteaduse teaduskeelest" jätkab Peep Nemvalts imetlusväärse visadusega juba kümmekond aastat kestnud puhastustööd eesti keeleteaduse mõistemaastikul, keskendudes üsna arusaadavatel põhjustel EKG süntaksile. Eesti grammatikast, eriti süntaksist, peab vist küll saama üks korrakaunis ehitus, nagu ütles kunagi Johannes Voldemar Veski arendatud eesti keele kohta.

Kahtlemata on Nemvaltsil mitmeski asjas õigus. Näiteks kas või selles, et komplemendi mõiste sissetoomine alles liitlause süntaksis on küsitav. Miks liht- ja liitlausesüntaks peaksid selles suhtes erinema? Tunnistan, et lihtlausesüntaksis ei kasutatud komplemendi terminit ainult seetõttu, et rahvusvaheliselt levinud süntaksikäsitlustes puudus sellel ühene sisu – kord kasutati teda meie predikatiivi ja predikatiivadverbiaali tähenduses, kord seotud laiendi tähenduses. Kõrvallausete liigitamine komplement-, relatiiv- ja adverbiaallauseteks on aga ühemõtteline ja üldlevinud. Praegu paistab, et inglise akadeemiline grammatika on loobunud komplemendi kasutamisest esimeses tähenduses ja kasutab selle asemel terminit *predicative*, seega siis üsna meie moodi (vt Douglas Biber jt, Longman Grammar of Spoken and Written English. London: Longman, 2000, lk 122).

Nemvaltsi arvukatest mõistearutlustest väärivad tähelepanu peamiselt kaks: arutlused sõnajärje ja fraasijärje ning põhja ja peasõna üle. Nemvalts on seda meelt, et tuleb ranget vahet teha fraasijärje kui lausemoodustite (loe: lause moodustajate) ja sõnajärje kui fraasimoodustite (loe: fraasi moodustajate) vahel. Fraasijärg on seega kas AÖS (loe: SVO), XÖA (loe: XVS) vms, sõnajärg aga nt hulgasõna–omadussõna–nimisõna. Sõnajärje uurijate seas (ei meil ega mujal) seda vahet eriti rangelt ei tehta, kuigi Nemvalts on korduvalt püüdnud neile aru pähe panna. Ei usu siiski, et tegu on lihtsalt terminoloogilise lodevusega, pigem ikkagi sellega, et fraasid ei kipu lauses sugugi mitte alati tervikuna liikuma. Verbi liitvormigi osad on teineteisest lahutatavad, nagu lauses *Peep ei ole täna veel EKGd*

kritiseerinud. Katkestatud moodustajate puhul on fraasijärge üsna raske esitada.

Teine küsimus on põhja ja peasõna vahekord. Nemvalts on EKG tegijate peale pahane esiteks sellepärast, et nad kasutavad kord põhi, kord põhisõna. Jah, põhi on moodustaja, seega üldisem, põhisõna on selle erijuhtum. Näiteks fraasis *teine parandatud trükk* on sõnavormi *teine* põhjaks *parandatud trükk*, sõnavormi *parandatud* põhjaks ja ühtlasi põhisõnaks aga on *trükk.* Teiseks, Nemvalts pole rahul sellega, et kasutatakse kord põhi, kord peasõna. Peasõnana käsitatakse moodustaja enda koosseisu kuuluvat sõna, moodustaja tuumsõna, põhjana aga teist moodustajat, millest esimene sõltub. Näiteks fraas *ühe oma tuttavaga* sõltub lauses *Ma rääkisin ühe oma tuttavaga* verbist *rääkima*, mis on nimetatud fraasi põhi(sõna). Selle fraasi peasõnaks on aga *tuttavaga* (sest kui me jätame täiendi *ühe* ja *oma* ära, siis ülejäänud osa süntaktiline funktsioon ei muutu). Selgemini on see eristus esitatud EKKs (vt Mati Erelt, Tiiu Erelt, Kristiina Ross, Eesti keele käsiraamat. Teine, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus 2000, lk 351), aga EKGs on sellest tõepoolest juttu vaid sekundaartarindite juures. Mõistagi võiks peasõna asemel kasutada ka *tuum,* kui see kellelegi rohkem meeldib.

Nemvalts toonitab, et tema moodustajasüntaks ilmus kümmekond aastat varem kui EKG süntaks. Ilmus küll, kuid ärgem unustagem, et tegemist on kooliõpikuga, mille autor võttis lihtsalt üle EKGd koostava grammatikarühma (mille üheks liikmeks ta isegi algul oli) ideed. Rühma liikmed olid neid ideid korduvalt ja üsna üksikasjalikult ka trükisõnas käsitlenud. Grammatikarühmast ei lähtu muidugi see kaunis "grafiti" mida Nemvalts oma õpikus kasutab, Tauli inglisepärane komakasutus, mida Nemvalts juba kakskümmend aastat visalt propageerib ja seni vist küll ainsana kasutab, ja muu seesugune pinnavirvendus.

Ja lõpetuseks. Loomulikult ei ole ma kunagi kavatsenud väita, et EKG pole teaduslik grammatika. Nii rumal ma nüüd ka pole! Ma ei tahtnud omal ajal lihtsalt grammatikale juba nimetuses (alapealkirjas näiteks) niisugust silti külge riputada, ehkki mõned mul seda teha soovitasid.